

RECENZE A ANOTACE

Šišková N. a kol. Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států. Praha: Leges, 2012, 284 s.

Čtenářům se dostává do rukou další významné dílo věnované zajímavému spektru problémů. Je výsledkem práce širokého autorského kolektivu. Není však sborníkem, nýbrž má zásluhou vedoucí autorského kolektivu doc. JUDr. N. Šiškové, Ph.D., monografický charakter. Je rozloženo do šesti částí, dvanácti kapitol a závěru. První část se zabývá obecnou charakteristikou Lisabonské smlouvy, druhá Lisabonskou smlouvou a lidskými právy, třetí Lisabonskou smlouvou z hlediska prohlubování demokratických základů EU, čtvrtá Lisabonskou smlouvou a soudním systémem EU, pátá působením Lisabonské smlouvy na oblast společné zahraniční a bezpečnostní politiky, šestá Lisabonskou smlouvou v reflexi ústavních soudů členských států.

Kniha je opatřena Předmlouvou státního tajemníka pro evropské záležitosti dr. Vojtěcha Belinga, Ph.D.

Všech dvanáct kapitol, navzdory tomu, že jsou produktem práce dvanácti autorů, je napsáno literárně srovnatelným a sdělným jazykem.

V Úvodu charakterizuje doc. Šišková Lisabonskou smlouvu jako narychlo zvolené řešení po odmítnutí Ústavy pro Evropu.

První část obsahuje pouze jedinou kapitolu z pera doc. dr. Pavla Svobody, Ph.D. (Katedra evropského práva Právnické fakulty UK) – nazvanou „Lisabonská smlouva není vzorem právní dokonalosti“. Velmi stručná, avšak myšlenkově bohatá stať, analyzuje základní právní problémy Lisabonské smlouvy, které se projevují v právu diplomacie – zastupování svého subjektu mezinárodního práva ve vztahu k ostatním suverénům mezinárodního práva tak, jak je rozděleno mezi předsedu Evropské rady, Vysokého představitele EU pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku, předsedu Evropské komise a Komisaře pro rozšíření a Evropskou politiku sousedství. Autor upozorňuje, že toto rozdělení práva diplomacie klade vysoké nároky na požadovanou soudržnost EU, neboť také úprava odpovědnosti za tuto soudržnost je velmi problematická (obecně jsou tím pověřeny všechny orgány EU). V následujícím stručném, avšak velmi koncizním a argumentačně přesvědčivém přehledu se autor zabývá dalšími právními nedostatky Lisabonské smlouvy, týkajícími se obecných otázek institucionální provazanosti, systematiky, terminologie a duplicit.

Druhou část tvoří kapitoly 1.–4. Autorkou druhé kapitoly „Lisabonská smlouva a lidská práva – bilance zisků a ztrát“ je vedoucí autorského kolektivu doc. N. Šišková, Ph.D., (vedoucí Katedry Evropského práva Právnické fakulty Palackého univerzity v Olomouci). Již úvodní vyjádření autorky ukazuje kritický přístup, neboť v oblasti lidských práv považuje Lisabonskou smlouvu za jednu z dalších, částečně promarněných, příležitostí EU na vytvoření svého vlastního koherentního a skutečně efektivního systému lidských práv na úrovni nadstátních entit (str. 26). Ve své analýze se zaměřuje na právní status Listiny (dříve Charty) základních práv EU, její specifika z hlediska věcného obsahu v intencích Lisabonské smlouvy, rozlišení mezi právy a zásadami (principy) prostřednictvím Vysvětlení – Explanations Relating to the Charter of the Fundamental Rights a čl. 52 odst. 5 (nově zapracovaného do Listiny). Za zvláště zdařilé považují pojednání o systematickém utřídění lidských práv. Kvalitní analýzu obsahuje rovněž další část kapitoly, věnovaná horizontálním ustanovením Listiny, Protokolu č. 30 k Lisabonské smlouvě a otázce vynucování lidských práv na úrovni EU.

Třetí kapitola (zpracovaná Mgr. Královou – odbor komunitárního práva Ministerstva zahraničních věcí ČR) se velmi kvalifikovaně zabývá mimořádně závažnou otázkou přistoupení EU k Evropské Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a dopady tohoto přistoupení na systém práva EU. Autorce se podařilo zpracovat tuto kapitolu opřenou o bohatý pramenný materiál tak, že se velmi organicky začleňuje do konceptu monografie. Právě z tohoto hlediska je možno nalézt určitý problém u kapitoly čtvrté, věnované ochraně lidského práva na životní prostředí v evropském kontextu na základě Lisabonské smlouvy (autor doc. J. Jankův, Ph.D. – Katedra mezinárodního práva a Evropského práva Trnavské univerzity). Autorova studie, bohatá pokud jde o pramenný materiál a vědeckou literaturu, zachycuje vývoj univerzální mezinárodní právní úpravy práva na životní prostředí, a zvláště pak v regionu evropském, zatímco úpravě tohoto práva v Listině základních práv EU jsou věnovány pouze dvě stránky textu kapitoly a zčásti pak její závěr.

Třetí část zahajuje kapitola pátá „Pojem evropského občanství a jeho proměny v polisabonské éře“ (autor – JUDr. Jiří Georgiev, Ph.D. – sekce pro evropské záležitosti Úřadu vlády ČR). Předmětem zájmu autora jsou koncizně zpracované inovace institucionálního a kompetenčního charakteru, které přináší z hlediska konceptu unijního občanství Lisabonská smlouva, i když jak autor zdůrazňuje, nic nemění na odvozené a komplementární povaze unijního občanství. Autor se zde zabývá posílením pozice Evropského parlamentu, nově pojatého jako sbor evropských občanů, a také zavedením evropské občanské iniciativy vyjadřující snahu o přiblížení rozhodování na unijní úrovni občanům. Pozornost věnuje autor interpretaci Listiny základních práv EU Soudním dvorem EU, který podle jeho slov „již v minulosti při použití obecných zásad právních (zejména nediskriminace) bezprostřední vztah mezi občanem Unie a instituty evropského práva výrazným způsobem rozvíjel“ (str. 120). Ocenění zaslouží kapitola šestá, jež se po velmi stručném úvodu zabývá dopady Lisabonské smlouvy na právní úpravu evropského ombudsmana (autor – Mgr. et Mgr. M. Přidal – Kancelář veřejného ochránce práv). Těžiště sedmé kapitoly (autor – JUDr. M. Hodás, legislativně právní odbor Ministerstva školství, vědy, výzkumu a sportu Slovenské republiky a PF Univerzity Komenského v Bratislavě) je zaměřeno na téma stěžejního významu – kritické zhodnocení změn, které přináší Lisabonská smlouva ve vztahu k národním parlamentům.

Čtvrtá část obsahuje jedinou kapitolu – osmou, nazvanou Lisabonská smlouva a soudní systém EU (autor – JUDr. V. Stehlík, Ph.D., LL.M. – Katedra evropského práva právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci). Jde o neobyčejně závažnou tematickou oblast zpracovanou autorem v koncizní studii na základě bohatého pramenného materiálu a vědecké literatury. Přínos Lisabonské smlouvy spatřuje autor v tom, že vytvořila základ pro výraznější ochranu lidských práv a) zvýšením pravomocí Soudního dvora EU v oblasti třetího pilíře EU, b) integrací Listiny základních práv EU do primárního práva. Zvláště významné pozitivum studie spatřuji v tom, že autor omezuje nezbytnou deskripci na minimum a jeho studie tak tvoří obsahově ucelený analytický soubor hodnocení a úvah.

Pátá část je zahájena (kapitola 10. – autor dr. E. Rufer, Ph.D., odbor komunitárního práva Ministerstva zahraničních věcí ČR) vyčerpávající analýzou změn v oblasti sjednávání mezinárodních smluv v rámci EU po vstupu Lisabonské smlouvy v platnost. Z kapitoly je zřejmé, že je dílem zkušeného odborníka jak v oblasti teorie, tak i praxe, neboť jeho dílo nemá pouze analyticko-deskriptivní ráz, ale zabývá se též vznikajícími problémy a jejich řešením. Do páté části jsou rovněž zařazeny kapitoly 11. a 12., věnované evropské službě pro vnější činnost (autor – dr. J. Kušlita – Katedra mezinárodního práva a evropského práva Právnické fakulty Trnavské univerzity) a Stockholmskému programu včetně Akčního plánu jeho provádění a Strategie vnitřní bezpečnosti EU (autor – doc. dr. B. Pikna, CSc., Katedra mezinárodního práva a bezpečnostních studií Metropolitní univerzity v Praze).

Šestou část pak tvoří jediná kapitola 12. (z pera dr. O. Hamuláka – Katedra evropského práva univerzity Palackého v Olomouci), nazvaná Unie versus republika (K povaze evropské integrace, erozi státní suverenity a české lisabonské sáze). Tato kapitola je souborem cílevědomě vybraných a dobře formulovaných problémů, jejichž řešení autor podává především na pozadí reflexe ústavněsoudní judikatury, pojímané z komparativního hlediska (srov. zejm. str. 238–252). Autorovu práci s *rationes decidendi* je třeba zvláště ocenit.

Recenzovaná kniha je nepochybně významným příspěvkem k poznání současné etapy vývoje Evropské unie, a to zejména v důsledku mimořádného tvůrčího přínosu vedoucí autorského kolektivu doc. N. Šiškové. Kritické hodnocení Lisabonské smlouvy, projevující se v mnoha kapitolách této monografie, odráží podle našeho názoru současný stav EU, který lze příznivci odmítnuté Ústavy pro Evropu označit jako vývojový ústup od vytyčených cílů, stagnaci a nezdařený kompromis, zatímco odpůrci upevňování EU, ať již z hlediska pouhého upevňování spolupráce členských států EU a výraznějšího posilování orgánů EU, či z hlediska již zřetelně antifederalizačního považují dosažený stupeň vývoje EU zakotvený Lisabonskou smlouvou a ji doplňujícími akty za žádoucí dlouhodobý stupeň vývoje EU.

Obsah knihy navozuje nové položení otázek, které vyvstaly již při samém vzniku Evropských společenství a byly znovu a znovu formulovány v průběhu sjednocovacího evropského procesu.

I když si plně uvědomujeme, že proces vývoje společnosti a jejího organizačního a řídicího uspořádání je čímsi nikdy nekončícím a že jeho jediným cílem je vývoj sám, je vhodné zvažovat zejména z hlediska budoucnosti EU určitý dohlédnutelný stupeň vývoje, který bude znamenat významný předěl v dosavadním statusu EU. Mnozí velmi zkušení vědci a politici se již na počátku 90. let minulého století zamýšleli nad tím, že sjednocující se Evropa tenduje k vytvoření Evropské federace. Známý politolog a právník (původem z pražské německé rodiny), profesor Harvardovy univerzity Karel Deutsch předpovídal na první konferenci zahraničních expertů k přípravě nové ústavy – tehdy ještě ČSFR, kterou konal Salcburský seminář Amerických studií v dubnu 1990, že vytvoření Evropské federace lze očekávat až koncem 90. let 21. století. Další účastník této konference, bývalý kanadský premiér Pierre Trudeau tuto jeho úvahu plně sdílel. O několik roků později označuje Jacques Delors tehdy se vytvořivší Evropskou unii za „neidentifikovatelný právní objekt“. Je to dáno podle našeho názoru tím, že EU se proměňuje samozřejmě s určitými zvraty a stagnačními fázemi z původně mezinárodněprávně založených společenství ve společenství postupně nabývající atributů státnosti (pouze komplexní soubor všech atributů státnosti vytváří stát, nikoliv jeden či několik z nich), tedy v objekt ústavněprávní, který není již jen předmětem vědy mezinárodního práva, ale stává se též předmětem vědy ústavního práva, právní sociologie, státovědy a ústavněprávní komparatistiky. Zároveň tato úvaha navozuje další otázky. Bude ona doposud v zamlžené budoucnosti se skrývající Evropská federace klasickou federací, jak ji známe z ústavních modelů vytvořivších se v průběhu 18.–20. století? Zvažujeme-li tuto otázku, je třeba říci, že její položení evokuje současný faktický vývoj ústavního a mezinárodního uspořádání, v němž zřetelně vidíme, že realita funkce státní moci a mezinárodních vztahů se výrazně vzdalují původním modelovým uspořádáním.

Proces globalizace, probíhající celosvětově, vyvolává úvahy o vzniku globální ústavy – globální ústavnosti (srov. nedávno založený časopis *Global Constitutionalism* vydávaný Cambridge University Press, který se stal velmi populárním), jejím charakteru a zejména funkci, jež se budou výrazně odlišovat od modelů ústavnosti, na nichž jsou založeny ústavy států vzniklých v průběhu 18.–20. století.

Ústavní uspořádání Evropské unie se stává centrem zájmu konstitucionalistů a internacionalistů zejména z toho důvodu, že je dnes již zcela zřejmé, že proces ústavní globalizace

se bude ve svých počátečních stádiích vyznačovat ústavní regionalizací, a je nanejvýš pravděpodobné, že evropský region s ohledem na spektrum historických ústavních zkušeností, demokratických tradic se pravděpodobně stane laboratoří pro vytváření globálního konstitucionalismu.

Lze však předpokládat, že funkce vznikajícího ústavního systému EU bude zcela odlišná od funkcí tradičních státních mocí, jak jsou v dosud platných státních ústavách fixovány a jak je stále ještě v převážné většině analyzuje současná teorie státu a ústavního práva. Tato funkce ústavních orgánů EU bude nabývat rysů konceptu vládnutí (governance) formulovaného na přelomu 80.–90. let 20. století. Podle Komise pro globální vládnutí¹ „na globální úrovni proces vládnutí (governance) by měl být pojímán především jako mezistátní spolupráce, zahrnující rovněž součinnost nevládních organizací (NGO), občanských hnutí, soukromých nadstátních korporací a kapitálového trhu. Koncept governance je nazírán nikoli institucionálně, ale z hlediska procesu. Je to faktické fungování veřejné moci s tím, že za veřejnou je považována ta moc, která prakticky jako veřejná moc působí, nikoli ta moc, jež je výlučně upravena ústavou a zákony. Příčinu lze spatřovat v tom, že od počátku 90. let minulého století začala privátní sféra zaostávající státní a mezinárodní instituce natolik ovlivňovat, že praktické řešení mnoha otázek dříve náležejících státní moci a státy utvářeným mezinárodním institucím ve skutečnosti přešlo na privátní sektor, který tak získal mnohé atributy veřejné moci.“

Jednou z klíčových otázek, která podle našeho názoru vyvstává jak před autory recenzované knihy, tak před jejími čtenáři, je další směřování Evropské Unie: bude to vývoj směrem ke klasickému konceptu státnosti, nebo spíše ke shora uvedenému konceptu vládnutí?² Tuto otázku si teorie i praxe dnes klade stále častěji. Náš názor směřuje k tomu, že příští vývoj bude charakteristický prolínáním obou vývojových trendů.

Závěrem je třeba vyslovit uznání autorskému kolektivu, vedenému zkušenou vědeckou pracovnící N. Šiškovou, za vytvoření cenného díla, které obohatí jak teorii, tak i praxi.

doc. JUDr. Josef Blahož, DrSc.

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

Gräfin von Schlieffen K. (Hrsg.). Das Enthymem: Zur Rhetorik des juridischen Begründens. Zur Rhetorik des juridischen Begründens. Interdisziplinäres Symposium zur Methode und Theorie der Rechtsrhetorik an der FernUniversität Hagen vom 29. bis 30. April 2011. Sonderheft Rechtsrhetorik, 2011, Heft 4.

Ve dnech 29. a 30. dubna 2011 se na Univerzitě v Hagenu konalo symposium k tématu „Enthyméma: k fragmentárnímu uspořádání jurisprudence“. Sešli se na něm jak právní teoretikové, obecní filozofové, tak i filozofové zabývající se rétorikou. Účelem setkání byla analýza problematiky odůvodňování v právní praxi, zejména pak hledání odpovědí na otázky, jakými vzory, resp. pravidly je ovládáno, příp. v jakých strukturách se pohybuje soudcovské odůvodňování. Při recenzování sborníku, jenž obsahuje jednotlivé příspěvky konference, se nabízí i srovnání se sborníkem z konference věnované stejnému tématu, pořádané Centrem právní kompara-

¹ *The Commission on Global Governance, Our Global Neighbourhood*. Oxford University Press, 1995, s. 2–3.

² ERIKSEN, E. O. – FOSSUM, J. E. *Europe at a Crossroads: Government or Transnational Governance*. In: Ch. Joerges – I. S. Sand – G. Teubner *Transnational Governance and Constitutionalism*. Oxford and Portland, 2004, s. 115–143.